

Ovatko purot kalastuslaissa vailla riittävää suojaa?

Tapani Valtonen¹, Kosti Valtonen² & Liisa Kokko³

1. Professori emeritus, Jyväskylän yliopisto, Bio- ja ympäristötieteiden laitos.
2. Biologian lehtori, Hankasalmi
3. Hankasalmen kunta, Hankasalmen kalastusalueen esimies

Valtaosa Suomen sisävesikaloista elää levinneisyytensä pohjoisrajoilla. Lajien selviytyminen edellyttää monitasoista sopeutumista vuodenaikojen vaihteluun. Tässä sopeutumisessa kalojen vaellukset keväisille kutupaikoille ovat tunnusomaisia niin järvien sisällä kuin reittivesilläkin. Vaellusta ohjaa lämpimämpien kutupaikkojen etsintä.

Kutuvaellukset tunnustetaan kaloille tarpeellisiksi sekä v. 2009 kalastuslaissa että vesilaissa (2011). Kalastuslaki jättää pienimmät virtavedet kuitenkin alttiiksi sulku- ja allastustoimille. Tämä pienentää kalamiesten saaliita ja heikentää kalakantoja molemmilla puolen sulkuja. Vesilaissa tunnetaan noro, jonka valuma-alue on alle 10 km² ja jossa vesi ei virtaa jatkuvasti. Noron omistajalle annetaan varsin vapaat käyttöoikeudet, mitkä sitten seuraavassa pykälässä kumotaan kiellolla vaarantaa luonnontilaa (VI 10 ja 11 §). Puro on vesilaissa jokea pienempi vesistö (mitä siis noro ei ole). Joki-määrittelyyn saa virta, jonka valuma-alue on vähintään 100 km². Suuri joukko joki- nimisistä virroistamme on siis lain edessä puroja.

Kalastuslain 27 § (22.12.2009/ 1 462) todetaan: Jos vesilain säädöksistä ei muuta johdu, saa pienehkön järven, jonka ainoastaan puro yhdistää muuhun vesialueeseen, aluehallintoviraston luvalla sulkea kalastusta ja kalakannan hoitoa varten, jollei siitä ole toiselle mainittavaa haittaa. Samoin edellytyksin saa puron tai sen osan sulkea mainittuja tarkoituksia tai kalanviljelyä varten. Lupa voidaan korvauksetta peruuttaa tai sen ehtoja muuttaa, jos sulkemisesta aiheutuu muu kuin vähäiseksi katsottava vahingollinen seuraus, jota lupaa myönnettäessä ei ole edellytetty. Sulkemisesta aiheutuva vahinko on korvattava.

Päätösvallan siirtäminen aluehallintovirastoon, mikä jo nykyään joutuu asiantuntijana tekemisiin monien hankkeiden kanssa, voi olla hyvinkin toimiva ratkaisu. Alueen omien asiantuntijoiden osallistuminen päätöksentekoon tulee erityisen tärkeäksi, jos pienilläkin reittivesistöillä palataan takaisin saalista arvostavaan kotitarvekalastukseen. Taloustilanteen edelleen vaikeutuessa voi tulla jopa tarpeelliseksi hyödyntää edullisella ja lyhytaikaisella pyynnillä noususärjet ja jakaa ne esimerkiksi koko kylän käyttöön.

Patojen haitat kalastajille ja kalakannoille tunnetaan hyvin lohien osalta. Vapaista joista nousureitit ja Itämeri saavat lohensa. Sisävesikaloihimme pätevät useimpien lajien osalta samat säännöt. Pienjärvessä voi kalastaa suuremmasta järvestä nousseita kutukaloja ja suurempaan järveen palaa runsain määrin poikasia ja vielä paljon kuteneitakin kaloja. Purojenkaan allastaminen ja patoaminen on tuskin mahdollista niin, että siitä ei aiheudu kalastolle ja sitä kautta ihmisille mainittavaa haittaa (ks. kalastuslaki yllä).

Vaellukset puron ja suurien vesistöjen välillä

Ruotsissa Merenkurkkuun laskeva Ängerån- joki vastaanottaa keväisin Perämerestä nousevien sisävesikalojen kutuparvet ja syksyisin myös mateita (Johnson 1982). Suomen etelärannikolla nämä kalalajit kutevat onnistuneesti virroissa ja suolaisemmissa rantavesissäkin. Perämeressä sen sijaan ajelehtivat tavanomaisesti jäät vielä toukokuun puolivälin jälkeen ja lisäksi epäsäännöllinen 2-4 m

veden pinnan korkeusvaihtelu saattaa jättää kutumatalikot kuiville. Siksi pienetkin virrat ovat Perämeren kaloille tärkeitä. Ängerån valuma-alue on 73 km² ja sen keskivirtaama on 730 l/s. Se on siis ”puro”. Siihen nousi vuosittain yli 200 haukea, runsaasti säynäviä ja mm. noin 500 madetta (vuosina 1977-1979). Säyneen poikasten vaellus Perämereen alkoi jo ajelehtivana mätinä ja kuoriutuneina poikasina. Hauen poikaset laskeutuivat mereen kesäkuusta alkaen, ahven- ja särjenpoikaset elo- lokakuussa. Mateen poikaset vaelsivat mereen syksystä keskitalveen (Eriksson & Müller 1882). Ängerån- joesta mereen tulevien hauen poikasten määrä on vuosittain 20 - 70 000 ja mateella 10 - 70 000. On selvää, että Perämeressä eri jokiin nousevat sisävesilajien kannat pitävät yllä näitä kantoja meressä. Toki Ängerån- joessa on myös paikallisia haukia ja mateita.

Isoista järvistämme suuntautuu vastaavia kutuvaelluksia latva- ja sivuvesistöihin kuten Päijänteestä Jyväsjärveen (Lilja ym. 2003) ja toivottavasti pian kulkureitiksi avattavalle Tourujoelle. Kutunousu sekä Ängerån- joessa että Jyväskylän Äijälänsalmessa on ollut selkeästi lämpötilan ohjaamaa suotuisamman kutupaikan hakemista. Tourujoesta Jyväskylä saisi paremman virkistyskalastuskohteen kuin Oulun 2 km pituinen Kuivasoja, jossa meriahvenen lippoaminen kutunoususta on ollut todellinen kansanhuvi.

Kutunousu Kuuhanavedestä (pinta-ala 16 km²) pieniin järviin

Hankasalmella Kuuhanaveden Asemaselälle laskevat Kaivanto ja Tervajoki ovat enintään 30 km² valuma-alueen ja 300 l/s keskivirtaaman ”puroja”. Edellinen laskee Pirttihertusta (n. 100 ha) ja Tervajoki Tervelammesta (37 ha). Asemaselkä on matala ja sulaa järven pääallasta nopeammin. Sinne suuntautuu pääaltaalta selkeä kutuvaellus. Asemaselältä kutuvaellus jatkuu ko. puroihin. Puroissa tehtiin särjen kutuvaellukseen kohdistuva sulkupyynti vuosina 1995-2010 ja 2012 Itä-Suomen vesioikeuden luvalla. Särkisaalis oli Kaivannossa 5,2 tn v. 1995 ja 3,2 tonnia v. 2012. Petokalakannat vahvistuivat Kuuhanavedessä samanaikaisesti. Patopyynnissä hauet, lahnat ja ainakin isot ahvenet siirrettiin padon yli jatkamaan nousuaan. Kaivannossa sulkupyynti oli sovittu vuosittain päätettäväksi lahnan kutunousun alkaessa. Näin tapahtui v. 1995-2000. Kaivannossa nostettiin näinä vuosina padon yli yhteensä 134 kutulahnaa, näistä 85 % särjen kutunousun lopulla, kun veden lämpötila oli vähintään 10 °C. Vuosina 2005 - 2010 lahnoja nousi runsaasti jo särjen kutunousun aikaan. Tuona aikana yli 6 600 ylisirretystä kutulahnasta puolet nousi veden lämpötilan ollessa 4,6 ja 10 °C välillä. Muutos ei tietenkään johdu ylisirrosta. Voimakkaimmin lahnojen liikkeisiin saattoi vaikuttaa talven 2002/2003 lähes täydellinen happikato sekä yläpuolisessa Hertussa että Pirttihertussa. Lahnojen nähtiin pakenevan talven 2002/2003 happikatoa alapuoliseen Kuuhanaveteen. Mitä ilmeisimmin samat kalat nousivat myöhemmin, vuosien 2005-2010 keväänä, kutuikäisinä takaisin. Järvistä vanhempana lähteneillä lahnoilla mahdollisesti myös voimakkaampi leimautuminen joudutti kutunousua. Tervajoessa vastaava muutos ei ollut näin raju, enimmillään n. 400 särkien matkassa nousevaa lahnaa kevättä kohden. Haukien vastaava lievä runsastuminen voi johtua myös kalastuskulttuurin muutoksesta kotitarvekalastuksen vähetessä. Parhaimmillaan 2 000 lahnan ja vajaan 100 hauen kutunousu/vuosi puronpätkässä osoittavat tarvetta suojata ja säädellä vaelluksia myös alapuolisen vesistön tuotannon kannalta. Happikatotilanteessa vapaa pakotie on arvokas kaikille osapuolille. Tavanomaisesti lahnan kutunousu on näillä puroilla runsasta. Vuonna 2 000 Tervajoessa pyydettiin toukokuun lopussa muutamassa päivässä rysällä n. 250 kutulahnaa. - Virroilla ja puroilla on tärkeä merkitys useimpien sisävesikalojemme elinkierrossa ja vuosirytmissä. Purojen sulkeutuminen ja likaantuminen haittaa monia lajeja, ei vain taimenta.

Norot?

Kalastuslaissa olisi myös norot hyväksyttävä kalojen kutupaikoiksi ja vaellusreiteiksi. Eiköhän jokainen maaseudun asukas tiedä hauen kutuojia ja poikaskuoppia. Niihin tullaan usein noroja myöten. Norojen puolesta puhuu myös säyneen kohtalo ojitus- ja sulamisvesien happamuusvaikutteiden sekä tehokkaiden nykyverkkojemme uhrina. Säyne nousee heti särkien matkassa. Kaivannon ja Tervajoen kutunousuissa ei havaittu ainuttakaan säynettä. Rautalammin reitillä säynettä on, mutta Kuuhankaveteen ne eivät sieltä pääse. Venejoki on ollut padottuna jo 80 vuotta.

Ehdotuksia

Purojen patorakennelmat vaikuttavat ylä- ja alapuolisen vesistön kalastoon. Jos altaat ovat tarpeellisia, ne tulisi sijoittaa purouoman ulkopuolelle, vieläpä ensisijaisesti esimerkiksi pohjaveden varaan. - Patokalastus voi osoittautua lyhytaikaisesti tarpeelliseksi, jos halutaan hyödyntää tehokkaasti ja edullisesti särkien kutunousua. Kyläkuntien yhteisessä suunnitelmassa on hyvä olla mukana ylä- ja alapuolisten vesien kalastuskuntien edustus ja esimerkiksi joku nimetty valvoja. Jos särkiä tarvitaan ravinnoksi, on rospuuttoaikana kalastus puorasta turvallisinta ja taloudellista.

Kirjallisuus

Eriksson, L. O. & Müller, K. 1982: The importance of a small river for recruitment of coastal fish populations. Teoksessa Müller, K.: Coastal research in the Gulf of Bothnia. s. 371-385. - Dr. W. Junk Publ., Haag. 462 s.

Johnson, T. 1982: Seasonal migrations of anadromous fishes in a northern Swedish coastal stream. Teoksessa Müller, K.: Coastal research in the Gulf of Bothnia. s. 353-362. - Dr. W. Junk Publ., Haag. 462 s.

Lilja, J., Keskinen, T., Marjomäki, T.J., Valkeajärvi, P. & Karjalainen, J. 2003: Upstream migration activity of cyprinids and percids in a channel, monitored by a horizontal split-beam echosounder. - Aquatic living resources 16:185-190

